

ระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา

Monastery Administration and Management in Buddhism

วาสนา ดีไทยสงค์¹
Wasana Deethaisong

บทคัดย่อ (Abstract)

การบริหารงานของวัดต้องมียอดประกอบหรือทรัพยากรที่มีความสำคัญและต้องเป็นพื้นฐานในการบริหารนั้น ซึ่งประกอบไปด้วย คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการด้านเครื่องมือเครื่องจักร รวมถึงอำนาจหน้าที่ ระยะเวลาในการทำงานและความสะดวกต่างๆ ในการทำงานด้วยเท่าที่ได้กล่าวมานี้มีความสำคัญและมีความผูกพันต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิด ความสำเร็จในการบริหารสำหรับทางคณะสงฆ์นั้นจะสำเร็จลงเช่นเดียวกับหน่วยงานอื่นๆ ได้หรือจะประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของคณะสงฆ์ที่จะนำทรัพยากรดังกล่าวออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์และได้ผลอย่างคุ้มค่า ซึ่งจัดว่าเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ที่ควรให้ความสนใจอย่างจริงจังกับการบริหารเพื่อให้การบริหารของกิจการคณะสงฆ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

คำสำคัญ (Keywords): ระบบการบริหาร; การจัดการวัด

Abstract

Monastery administration must have important components or resources and must be the basis for that administration. which includes people, money, materials, and management of tools and machinery, including authority and duties working time and various conveniences to work with as mentioned above. These are important and closely connected. Administrative success for the Sangha will be as successful as any other organization. How successful according to objectives is depends on the ability of the Sangha to put such resources to good use and gain worthwhile results. It is considered the duty of the Sangha to pay serious attention to administration so that the administration of Sangha affairs will be efficient and effective.

Keywords: Monastery Administration; Management

Received: 2021-02-03 Revised: 2021-03-18 Accepted: 2021-04-21

¹ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Corresponding Author e-mail: Wasana-Deethaisong@hotmail.com

บทนำ (Introduction)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยเคารพนับถือและเป็นรากฐานที่สำคัญ ของวัฒนธรรมไทย กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยกับพุทธศาสนาผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น พุทธศาสนาจึงเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย โดยมีวัดเป็นส่วนประกอบสำคัญของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) วัดจึงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนและทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ ที่จะสืบต่อพระศาสนาและพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคมที่สำคัญวัดยังมีฐานะเป็นโรงเรียนอีกด้วย แม้ปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดลงแต่ความสำคัญก็ยังคงอยู่ บทบาทของวัดยังคงมีค่อนข้างมาก คือ เรื่องของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ หรือการเป็นหน่วยสังคมสงเคราะห์และความเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ ซึ่งยังคงมีอยู่มิเสื่อมคลายแต่อย่างใด วัดจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545)

การบริหารคือการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่มโดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ส่วนการจัดการ เป็นงานทางด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิกิริยา และการตัดสินใจเพื่อสร้างเงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่มหรือองค์การด้วยการวางแผน การนำ การจัดองค์การ และการควบคุมทรัพยากรมนุษย์ เงินทอง และทรัพยากรด้านอื่นๆ (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ , 2540)

ดังนั้น วัดจึงถือว่าเป็นอีกองค์การหนึ่งของพระ ที่มีกลุ่มคนที่ทำงานมากกว่าสองคนขึ้นไปถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการจัดการมากนัก แต่ก็น่าจะมีการนำหลักการของการบริหารและการจัดการ มาใช้ในการบริหารงานของวัด ควบคุมจากฝ่ายบริหารด้วยว่าเป็นไปตามแผนหรือเบี่ยงเบนออกไปจากเป้าหมายของแผนมากน้อยเพียงใด เป็นเพราะเหตุใด ซึ่งอาจมีความจำเป็นต้องทำการปรับแผนหรือวางแผนใหม่และเมื่อมีการปรับแผนหรือวางแผนใหม่แล้วอาจต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับองค์การใหม่เป็นวงจรอย่างนี้เรื่อยไป

การบริหารและจัดการวัดที่ดีจะส่งผลให้วัดมีความเป็นระเบียบและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นจะขอยกตัวอย่างวัดที่มีการบริหารการจัดการที่ดี เช่น วัดอัมพวัน วัดอุโมงค์ วัดพระบาทน้ำพุ วัดสวนแก้ว เป็นต้น การศึกษาในเรื่องของระบบการบริหารและการจัดการนี้ โดยผู้วิจัยได้เลือกศึกษากรณีวัดพระธาตุแช่แห้ง เนื่องด้วยวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นวัดที่มีปูชนียสถาน โบราณวัตถุ และเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของชาวจังหวัดน่าน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งห้องเรียนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา และศูนย์การเรียนมหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงทำให้วัดพระธาตุแช่แห้งมีการจัดรูปแบบในการบริหารงานที่ดีพอใช้ เช่น ในด้านการบริหารงานบุคคลและชุมชน ด้านอาคารสถานที่ ด้านการบริหารงานธุรการ ด้านการเงินบัญชี เป็นต้น แต่ยังไม่มีการศึกษาถึงระบบการบริหารและการจัดการอย่างแท้จริง ไม่มีรูปแบบ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ไม่มีการศึกษาและถ่ายทอดวิธีการบริหารและการจัดการไปสู่วัดอื่นๆ

ฐานะและความสำคัญของวัดในพระพุทธศาสนา

คำว่า วัด มีความหมายตรงกับภาษาบาลี 3 คำ คือ อาราม อาวาส และวิหาร ตามความหมายที่ราชบัณฑิตให้ไว้ว่า

1. อาราม คือ ความยินดี, ความรื่นรมย์, ความเพลิดเพลิน, ที่สำราญ, สวน, เป็นที่รื่นรมย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543)

2. อาวาสคือวัด, ผู้ครอบครอง, ที่อยู่โดยปรกติหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ เช่น ฆราวาส (ฆร+อาวาส) ผู้ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่ครองเรือน

3. วิหาร คือ วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์ ความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คำว่าวัดจึงหมายถึง “สถานที่ที่น่ารื่นรมย์ ยินดีเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์” เพราะในอดีตสภาพวัดนั้นมีสภาพเป็นป่า ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ เป็นสถานที่ที่สงบ สดุดีเหมาะสมที่จะเป็นอาณานิคมที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ เพื่อบรรลุโลกุตระธรรม

เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมขั้นสูง ซึ่งเป็นการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ตามความเหมาะสมคือนำหลักธรรมที่ตนได้เรียนรู้และปฏิบัติมาเผยแพร่เพื่อให้หมู่ชนได้นำไปปรับใช้ตามความต้องการ ดังนั้นการอยู่อาศัยในวัดของพระสงฆ์จึงเป็นเพียงความหมายรองความหมายหลักของวัดจึงหมายถึง สถานที่ที่พระสงฆ์พักอาศัยเพื่อจะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และเหมาะสม

วัดคือ สถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัดต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัย ปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมายคือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) ดังนั้นตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 ได้จำแนกวัดออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

2. สำนักสงฆ์ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมิได้พระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น ตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ. 121 ซึ่งยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

ประเภทของวัดแบ่งตามสภาพฐานะ 3 ประเภทคือ

1. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ที่ทำศึกดีลงมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงสร้างหรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงรวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับวัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

3. วัดร้างได้แก่วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. 2514

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังได้จำแนกวัดออกเป็น 3 ประเภทดังนี้ (พนม พงษ์ไพบูลย์, 2538)

1. วัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุให้มีความโอ่อ่า มีเสนาสนะใหญ่โตวัดประเภทนี้ใช้ทุนรอนมาก มีผู้อุปถัมภ์เป็นพิเศษหรือเจ้าอาวาสมีคุณลักษณะพิเศษหารายได้เข้าวัดได้มาก เงินที่ได้มาส่วนใหญ่มาจากคนทั่วไปไม่ใช่คนในท้องถิ่น

2. วัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้ประชาชน พระเณรได้ศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ วัดประเภทนี้ทุนรอนไม่มากนักแต่มีกิจกรรมเพื่อการศึกษาในวัดเสมอ

3. วัดที่มุ่งการปฏิบัติ เช่น วิปัสสนาธุระ เน้นการสร้าง ความสงบในจิตใจ วัดประเภทนี้มักทำให้วัดคล้ายธรรมชาติ มักลงทุนในสิ่งก่อสร้างน้อย

ความสำคัญของวัด

ประเทศไทยเป็นประเทศที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลาช้านาน เคียงคู่กับการสร้างชาติบ้านเมือง วิถีชีวิตของชาวไทยเกี่ยวข้องกับวัดตั้งแต่เกิดจนตายวัดจึงมีความสำคัญต่อคนไทยอย่างยิ่ง หากถอยหลังกลับไปในอดีตมากเท่าไร วัดก็มีความสำคัญต่อคนไทยมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะ วัดเป็นสถานที่อยู่ของผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ที่ออกบวชเป็นภิกษุและสามเณร ตลอดทั้งแม่ชีและอุบาสิก ได้อาศัยวัดเป็นที่รักษาศีลและปฏิบัติธรรม เพราะวัดเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เมื่อวัดเป็นสถานที่อยู่ของนักบวช และผู้รักษาศีล ปฏิบัติธรรม วัดจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยจึงนิยมไปทำบุญที่วัด เพราะในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การทำบุญกับผู้ทรงศีลทรงธรรม ย่อมได้บุญมากกว่าทำบุญกับคนทั่วไป นอกจากนี้วัดเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่าง ๆ วัดนอกจากจะเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุและสามเณรแล้ว วัดยังเป็นสถานที่ศึกษาวิชาต่างๆ ทั้งวิชาชีพและวิชาสามัญของชาวบ้านดังที่โรงเรียนต่างๆ และวัดยังเป็นสถานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็น

ที่รู้กันว่า เป็นบุญเขตแห่งความเมตตา ดังนั้นคนยากจนอนาถา ตลอดถึงคนพิการและคนชรา ก็มักจะหันไปอาศัยวัดอยู่ แม้แต่สัตว์ที่ชาวบ้านไม่ต้องการ ก็จะนำไปปล่อยที่วัด เพราะฉะนั้นวัด จึงเป็นสถานที่สงเคราะห์คนและสัตว์แหล่งใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งนี้ก็เพราะมีวัดอยู่มากมายใน เมืองไทย

ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนั้น วัดโดยทั่วไปจะมีบริเวณกว้าง ที่มีต้นไม้ชานานาชนิดอยู่มากมาย จึง รมรื่นเย็นสบาย สมกับคำว่าอาราม ซึ่งแปลว่าสถานที่ที่ร่มเย็นด้วยร่มไม้ อีกทั้งบริเวณวัดก็ได้รับ การปิดกวาด จึงสะอาดสะอ้านน่าจำเริญตา ก็ในเมื่อวัดมีต้นไม้มาก ทั้งเป็นเขตอภัยทาน จึงมีคน และสัตว์ต่างๆ มาอาศัยอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่พึ่งพิงแสดงธรรม ดังนั้นใครที่เข้าวัด ก็ ย่อมมีโอกาสได้ฟังเทศน์ฟังธรรม ตลอดทั้งมีปัญหาทุกข์ร้อนอะไรก็ปรึกษากับพระ ขอให้ท่านช่วย แก้ไขอีกด้วย เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นรมณีสถานที่พักผ่อนกายคลายทุกข์ใจได้เป็นอย่างดี วัดเป็น สถานที่พักผ่อนของคนเดินทาง คนเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัด เมื่อไม่มีบ้านพี่น้องญาติมิตร ก็ไม่รู้ จะพักที่ไหน จะพักโรงแรมก็แพงมากเงินไม่พอยังคนหมดเงินเพราะถูกขโมยหรือเหตุอื่นๆ ก็ไม่อาจ โดยสารกลับบ้านได้ เมื่อไม่มีเงินก็ไม่มีอาหาร ไม่มีที่พักอาศัยเมื่อไม่รู้จักบอกหน้าไปหาใคร ก็เห็น แต่วัดเท่านั้นที่จะเป็นที่พึ่งได้ ก็จะหันเข้าไปอาศัยวัดพักแรมในวัดไปก่อนวัดเป็นศูนย์รวมของ ศิลปวัฒนธรรม วัดมีโบสถ์วิหาร และเจดีย์เป็นต้นที่สวยงามมีพระพุทธรูปมากมาย มีภาพ พุทธประวัติหรือภาพทางพระพุทธศาสนาอยู่ตามฝาผนังอยู่ทั่วไป มีหนังสือพระไตรปิฎกและ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่จัดงานทำบุญตามประเพณีต่างๆ เช่น ตักบาตรเทโว หรือตักบาตรดาวดึงส์ ทำบุญสลากภัตร และทำบุญวันสารทเป็นต้นเพราะฉะนั้นจึง เป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของแต่ละชุมชนจนถึงประเทศวัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ วัด เป็นศูนย์รวมของคน วัดจึงเป็นแหล่งแห่งวิชาชีพต่างๆ เช่น หมอดู หมอยา หมอนวดแผนไทย ช่างทั้งหลายตลอดถึงผู้ชำนาญในด้านเกษตรสาขาต่างๆ วัดเป็นสถานที่บันเทิงของชาวบ้าน คน ทั่วไปชอบสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ จึงจัดงานการเล่นต่างๆ บ้างในบางโอกาส เพื่อความ เพลิดเพลินเจริญใจคลายความทุกข์ แต่ไม่มีสถานที่กว้างพอที่จะจัดงานได้ จึงหันไปจัดที่วัดทั้งงาน ชั่วคราว และงานเทศกาลต่างๆ วัดเป็นสถานที่เลือกคู่สังคมไทยในอดีต หนุ่มสาวต่างแยกกันอยู่ ไม่ได้เรียนรวมกัน ไม่ได้คบหาสมาคมกันง่ายดังในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะได้พบกันก็แต่ใน วัดทำบุญในวันพระและในเทศกาลต่างๆ เท่านั้น เมื่อถึงวันนั้น หนุ่มสาวต่างแต่งตัวสวยงามเป็น พิเศษไปทำบุญที่วัดจึงหันหน้ากัน หากต้องตาต้องใจกัน ก็จะติดต่อกัน อันเป็นเหตุให้มีการ แต่งงานกันในกาลต่อมา วัดเป็นสโมสรชาวบ้าน ดังนั้นชาวบ้านมีเรื่องมีธุระอะไรจะต้อง ปรึกษาหารือกันเป็นส่วนรวมกันนัดกันไปประชุมที่วัด หรือเมื่อทางราชการมีเรื่องสำคัญ ที่จะต้อง ติดต่อกับชาวบ้านกันนัดกันไปประชุมที่วัด เช่นการคัดเลือกทหาร การเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทน ราษฎร หรือสภาตำบลเป็นต้น ก็จัดขึ้นที่วัด วัดเป็นศาลของชาวบ้าน คนไทยทั่วไปนับถือพระ และคนไทยก็ไม่ชอบขึ้นศาล ดังนั้นเมื่อคนไทยมีเรื่องพิพาทกันจนไม่อาจปรองดองกันได้ คนไทยก็ มักจะไปหาพระ ขอให้พระช่วยไกลเกลี่ยตัดสิน ไม่ต้องฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาล เสียเงินเสียเวลาโดย เปล่าประโยชน์วัดเป็นคลังพัสดุของหมู่บ้าน วัดจะมีสิ่งของมากมายเช่นถ้วยชาม เสื้อสาธ อาสนะ

หมอน และกาน้ำ เป็นต้น ที่ชาวบ้านถวายไว้ ทางวัดก็จะเก็บรักษาไว้เป็นของวัด ที่เรียกว่าของสงฆ์ และเมื่อบ้านใดมีงานบุญ มีสิ่งของไม่พอใช้ บ้านนั้นก็จะไปยืมของสงฆ์มาใช้ เมื่อเลิกงานก็นำไปคืนพร้อมทั้งถวายปัจจัยตามศรัทธา เพื่อบำรุงรักษาของสงฆ์ให้ยั่งยืนต่อไป

การจัดองค์กรวัดในประเทศไทย

ในประเทศไทยนั้นได้มีการพัฒนาการจัดการงานทุกอย่างหรือกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ จะดำเนินไปได้ดีหรือไม่นั้นไม่มีสิ่งใดสำคัญไปกว่าการบริหารและการจัดการ ทั้งนี้เพราะงานทางด้านการบริหารและการจัดการเป็นงานสำคัญต่อการอำนวยให้มนุษย์ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลการบริหารและการจัดการจึงหมายถึงภาระหน้าที่ของบุคคลใด ๆ ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่ จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายในทั้งที่เป็นตัวเงิน วัสดุ ฯลฯ ของกลุ่มหรือหน่วยงานเพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธงชัย สันติวงษ์, 2523)

ในส่วนของวัดก็เช่นเดียวกัน ในอดีตนั้นพระภิกษุสงฆ์ยังมีน้อย อีกทั้งยังไม่ได้ที่อยู่อาศัยที่เป็นทางการ จึงไม่ได้อยู่ประจำ ปัญหาต่าง ๆ จึงยังมีไม่มาก แต่ต่อมาเมื่อมีวัดเกิดขึ้นและมีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์จำพรรษาในฤดูฝน มีการอยู่รวมกันเป็นคณะเกิดขึ้น ปัญหาต่างๆ ก็ตามมามากมาย เพราะเมื่อคนหมู่มากอยู่รวมกันเป็นเวลานานๆ ก็ย่อมมีการขัดแย้งกันบ้าง ระเบียบวินัยก็เริ่มหย่อนยาน จึงต้องมีการจัดการปกครองวัด เพื่อให้ความเป็นอยู่ภายในวัดเป็นระเบียบเรียบร้อยและง่ายต่อการบริหารด้วยสำหรับการจัดองค์กรวัดในประเทศไทยย่อมมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลอยู่บ้าง

เนื่องจากปัจจุบัน สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่แตกต่างกัน รวมทั้งกาลเวลาที่ผ่านไป ทำให้พุทธศาสนาต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปรับตัวนี้มิได้เป็นไปทั้งหมด เพียงแต่แก้ไขเพิ่มเติมคำสอนบางอย่างให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย เหตุนี้จึงเกิดมีกิจกรรมของคณะสงฆ์เกิดขึ้นโดยการแต่งตั้งพระสงฆ์ที่มีความเหมาะสมให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ภายในวัดดังนี้

เจ้าอาวาสปกครองวัด

ตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญเปรียบ เสมือน ผู้นำของพระสงฆ์ ต้องดูแลพระภิกษุสงฆ์ในวัดไม่ให้ประพฤติดูเสื่อมเสีย และต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกด้วยรวมทั้งควบคุมดูแลกิจการภายในวัดทั้งหมด เจ้าอาวาสจึงต้องมีความรับผิดชอบสูงเพราะความเสื่อมหรือความเจริญของวัดย่อมขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบในหน้าที่ของเจ้าอาวาสเป็นประการสำคัญ วัดแต่ละวัดกฎหมายกำหนดให้มีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียว ส่วนบางวัดที่เป็นวัดใหญ่มีการีกมากจนเจ้าอาวาสไม่สามารถปฏิบัติงานได้ทั่วถึงเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระเจ้าอาวาส กฎหมายจึงได้กำหนดให้มีรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสไว้ ซึ่งจะมีที่รูปได้ตามความเหมาะสมของวัด นอกจากนี้ยังได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้อย่างกว้างขวาง ให้รับภาระทุกอย่างภายในวัดไม่ว่า

ด้านศาสนศึกษา การปกครอง การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธศาสนา การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น ส่วนหน้าที่รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสกฎหมายไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน แต่ให้ปฏิบัติตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย

การที่วัดมีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียวก็เพื่อตัดปัญหาในเรื่องความแตกแยกกันเอง เพราะเจ้าอาวาสเป็นผู้มีอำนาจการกระจายอำนาจให้เจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่มากเกินไป อีกทั้งเป็นการกระจายงาน เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว จะเห็นได้ว่าตำแหน่งทั้งสามนี้ต่างก็มีความสำคัญต่อวัด และต่อชุมชนในการคัดเลือกพระภิกษุผู้เข้ามารับตำแหน่ง ดังกล่าวจึงต้องมีการพิจารณากันอย่างรอบคอบ โดยมีกฎระเบียบกำหนดถึงคุณสมบัติมากที่สุดในวัด ถ้ามีเจ้าอาวาสเกินกว่าหนึ่งรูปและความคิดไม่ลงรอยกัน การบริหารวัดย่อมจะยุ่งยาก จึงให้มีเจ้าอาวาสได้เพียงรูปเดียว สำหรับการให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส เพื่อช่วยเหลือเจ้าอาวาสแล้วยังเป็นการแต่งตั้งที่เป็นไปตามขั้นตอน เพื่อให้ได้ซึ่งบุคคลที่มีคุณธรรมที่ดีงาม มีความรับผิดชอบสูง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละ ไม่หลีกเลียงหน้าที่ หากแต่มีการร่วมมือกันปฏิบัติงานเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของวัดและพระศาสนาพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงคุณลักษณะและคุณธรรมของเจ้าอาวาสหลายประการดังนี้

ก. อาวาสสิกขธรรม 5 คุณสมบัติของเจ้าอาวาสหมวดที่หนึ่งประเภทที่ควรยกย่อง ได้แก่

1. ถึงพร้อมด้วยมารยาทและวัตร
2. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้
3. เป็นผู้ปฏิบัติขัดเกลา ชอบความสงบ ยินดีในกัลยาณธรรม
4. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
5. มีปัญญาเฉลียวฉลาด

ข. ปิยธรรมของเจ้าอาวาส เป็นคุณสมบัติของเจ้าอาวาสประเภทเป็นที่รักที่เคารพของพรหมจรรย์ คือ เพื่อนภิกษุสามเณรผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน ได้แก่

1. มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้
3. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี
4. ได้คล่องแคล่วในฉันทสนธิ์ สำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
5. บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะแล้ว

ค. โสภณธรรมของเจ้าอาวาส ประเภททำวัดให้งาม ได้แก่

1. มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้
3. มีวาจางาม รู้จักพูด รู้จักเจรจาให้เป็นผลดี

4. สามารถกล่าวธรรมมิกถาให้ผู้มาหาเห็นแจ่มชัดย่อมรับไปปฏิบัติเข้าใจให้แก่วรรณและเบิกบานใจ

5. ได้คล่องแคล่วในฉันทสนธิ์ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน

- ง. อุปการธรรมของเจ้าอาวาส ประเภทมีอุปการมากแก่วัด ได้แก่
 1. มีศีล สำรวม ในพระปาฏิโมกข์ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
 2. เป็นพหูสูตร ทรงความรู้
 3. รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งของที่ชำรุดหักพัง
 4. เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่จากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้านผู้ปรารถนาไว้ให้มา

ทำบุญ

5. ได้คล้องแคล้วฉนวนสี่ที่เป็นเครื่องอยู่สุขสบายในปัจจุบัน
- จ. กรุณาธรรมของเจ้าอาวาส ประเภทอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ซึ่งได้แก่
 1. ชักนำคฤหัสถ์ให้ถือปฏิบัติในอธิศีล
 2. ยังคฤหัสถ์ให้ตั้งอยู่ในธรรมทศณะคือรู้เห็นเข้าใจธรรม
 3. เมื่อคฤหัสถ์เจ็บไข้ไปเยี่ยมให้สติ
 4. เมื่อมีสงฆ์หมู่ใหญ่จากต่างถิ่นต่างแคว้น ขวนขวายบอกชาวบ้าน ผู้ปรารถนาไว้ให้มา

ทำบุญ

5. เขาถวายโภชนะใดๆ จะเลวหรือดีก็ฉันด้วยตนเองไม่ยังศรัทธาไทยให้ตกไป

จะเห็นได้ว่าตำแหน่งของเจ้าอาวาสนั้นไม่เพียงแต่จะมีผลต่อกิจกรรมภายในวัดเท่านั้น ยังมีผลต่อชุมชนด้วย ดังนั้นคุณธรรมของเจ้าอาวาสจึงมีนอกเหนือไปจากที่กล่าวมาข้างต้นอีก คือ ธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสเลวและดี, ธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสตกต่ำและไม่ตกต่ำคุณธรรมที่สำคัญอีกข้อหนึ่งที่เจ้าอาวาสทุกคนควรจะมีคือ 1.ไม่ถึงด้วยฉันทาคติ 2.ไม่ถึงด้วยโทสาคติ 3.ไม่ถึงโมหาคติ 4.ไม่ถึงด้วยภยาคติ 5.ไม่ใช้สอยของสงฆ์คฤหัสถ์

เนื่องจากเจ้าอาวาสมักจะถูกเฟื่องเฟื่องมากกว่าพระภิกษุสงฆ์ภายในวัด จึงต้องบริหารวัดด้วยความยุติธรรม ไม่มีอคติบุคคลอื่น ประกอบกิจการงานต่างๆ ตามความเหมาะสมของสภาพการณ์และบุคคล มีความรอบรู้ในสิ่งต่างๆ ทั้งในหลักธรรมคำสอนและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความเฉลียวฉลาด และสงเคราะห์คฤหัสถ์ที่มาขอความช่วยเหลือและออกไปอนุเคราะห์ภายนอกด้วย เป็นต้น และคุณธรรมที่สำคัญ คือมีความยุติธรรมและสำนึกถึงส่วนรวม เพื่อให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อพระสงฆ์ภายในวัดและสังคมภายนอกเป็นไปด้วยความราบรื่นเป็นที่เคารพศรัทธาของทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะมีผลทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้วย

จำแนกประเภทของสิ่งก่อสร้างภายในวัด

คนไทยในสมัยก่อนได้เล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์ของวัดที่มีต่อสังคมมากมาย เมื่อคนไทยได้รับนับถือพุทธศาสนาแล้วจึงรับเอาประเพณีการสร้างวัดเข้ามาด้วย และได้ปรับปรุงวัดให้เป็นสถานที่ๆ ทำประโยชน์แก่สังคมไทยให้มากที่สุด แต่รูปแบบการสร้างวัดในประเทศไทยนั้นคงจะแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลบ้างเพราะต้องสร้างให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมอีกทั้งยังขึ้นกับความสามารถและความชำนาญของศาสนิกชนในท้องถิ่นนั้นๆ คือจะสร้างเป็นอาคารชนิดใดรูปทรงสัญลักษณ์อย่างไร แล้วแต่ความจำเป็นตามเหตุการณ์และความเหมาะสมของแต่ละสถานที่ๆ จะ

สร้างวัด ดังนั้นอาคารต่างๆ ที่สร้างขึ้นในวัดย่อมจะอำนวยความสะดวกให้สอดคล้องตามแต่โอกาส ด้วยเหตุนี้รูปแบบลักษณะของวัดในเมืองไทยนั้นจะสร้างขนาดใหญ่โตสักเท่าใด จะทำด้วยความประณีตบรรจงเพียงใด ก็แล้วแต่ศรัทธาที่มีต่อศาสนาเพียงแต่ไม่ขัดต่อระเบียบแบบแผนอันดีงาม และวัตถุประสงค์ที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เพราะ ฉะนั้นจึงอาจจัดลำดับจำแนกออกได้ตามวัตถุประสงค์ และหน้าที่ของวัดในเมืองไทยได้ดังนี้คือ (เนตรนภิศ นาควัชรและคณะ, 2525)

1. ประเภทเจดีย์สถาน คือสิ่งก่อสร้างที่ไม่ได้ใช้เพื่อการประกอบกิจการทางด้านสังฆกรรม แต่เพื่อเป็นเจดีย์สถาน คือสถานที่มีความสำคัญควรแก่การเคารพบูชา หรือเป็นอนุสรณ์สถานที่ควรน้อมจิตระลึกถึง เช่น พระสถูปเจดีย์แบบต่างๆ พระพุทธรูปปางต่างๆ พระมหาธาตุเจดีย์ พระมณฑปที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป เป็นต้น

2. ประเภทพุทธสถาน คือสิ่งก่อสร้างที่มีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับความสำคัญของพระพุทธเจ้า คือสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งเป็นรูปแทนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประดิษฐานเป็นประธานแห่งพระสงฆ์ เปรียบเสมือนพระสงฆ์กำลังประชุมกันกระทำสังฆกรรมต่อพระพักตร์แห่งพระบรมศาสดาโดยตรง หรือพุทธศาสนิกชนกำลังประชุมฟังธรรม ณ เบื้องพระพักตร์แห่งพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สถาปัตยกรรม ประเภทนี้มีพระอุโบสถ พระวิหารต่าง ๆ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

3. ประเภทสังฆสถาน คือสิ่งที่ก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสถานที่สำหรับอยู่อาศัยของพระภิกษุ และเกี่ยวข้องกับกิจการของพระสงฆ์โดยตรง จึงเป็นอาคารสถานที่แยกต่างหากออกไปจากสิ่งก่อสร้างประเภทพุทธสถาน สิ่งก่อสร้างประเภทนี้ เช่น กุฏิ หอฉัน หอกลาง เป็นต้น

4. ประเภทบริวารสถาน คือสิ่งก่อสร้างขึ้นโดยวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมความสำคัญของเจดีย์สถาน และพุทธสถานให้มีความหมาย คุณค่าและความสำคัญตามฐานะในที่แห่งนั้น สิ่งก่อสร้างประเภทนี้มี เช่น พระระเบียง ชุ่มเสนา กำแพงแก้ว ศาลาราย ทางเดินจงกรม เป็นต้น

5. ประเภทอนุสรณ์สถาน คือสิ่งก่อสร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่ควรแก่การระลึกถึง โดยทั่วไปจะสร้างเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของวงศ์ตระกูลในรูปของเจดีย์วัตถุทิศต่อพระศาสนา

แต่ถ้านำสิ่งก่อสร้างเหล่านี้มาพิจารณาในด้านการจัดสถานที่บริเวณวัดแล้วก็พอจะจำแนกเขตสถานที่ภายในวัดออกเป็นสองเขตใหญ่ ๆ คือ (นารถ โพรธิประสาธ, 2513)

1. เขตพุทธาวาส เป็นที่พระสงฆ์ใช้ในการทำสังฆกรรมเป็นสำคัญมีอาคารที่สำคัญคือ พระสถูปเจดีย์ วิหาร โบสถ์ และที่กำแพงล้อมบริเวณไว้เป็นเขต

2. สังฆาราม อันเป็นบริเวณที่พระสงฆ์ได้ใช้พำนักอาศัยอยู่ใกล้กับบริเวณพุทธาวาส อาคารในบริเวณสังฆารามมีกุฏิพระสงฆ์ หอไตร หอฉัน เหล่านี้เป็นต้น

จะเห็นได้ว่ารูปแบบของการสร้างวัดในทางด้านสถาปัตยกรรมนั้น อาจจะแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลบ้าง เมื่อเกิดมีการสร้างวัดขึ้นในสังคมไทย ก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม

สิ่งก่อสร้างตามความจำเป็นและความเหมาะสม คือพยายามปรับเอารูปแบบที่ดีมีประโยชน์มาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตนโดยยังคงรักษารูปแบบที่ดีงามและมีประโยชน์เอาไว้ทั้งวัตถุประสงค์หลักในการสร้างวัดที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาลด้วย วัดในประเทศไทยจึงได้มีการจัดระเบียบแบ่งเขตเป็นสัดส่วน เพื่อให้สะดวกต่อการพักอาศัยและปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ป้องกันมิให้มีการใช้สิ่งก่อสร้างปะปนกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยหรือขาดรูปแบบที่ดีงามในการใช้สถานที่ ดังนั้นการแบ่งเขตวัดจึงเป็นการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นและก่อให้เกิดผลดีมีประโยชน์ คือมีการทำงานที่เป็นระเบียบโดยใช้สถานที่ๆ ที่กำหนดไว้ นับได้ว่าคนไทยได้ปรับเอาสิ่งที่ดีงามมาใช้ในสังคม เพื่อประโยชน์ของศาสนาพุทธให้อยู่ในสังคมได้เหมาะสมและยาวนาน

สำหรับการสร้างวัดในประเทศไทยนั้นรูปแบบของการสร้างในประเทศไทยนั้น ไม่แตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลมากนัก มูลเหตุและวัตถุประสงค์ในการสร้างก็เหมือนกันแต่เนื่องจากองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมไทยมีระบบและกฎเกณฑ์เฉพาะตัว ดังนั้นการสร้างวัดในประเทศไทยจึงต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับที่วางไว้ โดยผู้ประสงค์จะสร้างวัดจะต้องดำเนินเรื่องราวไปตามลำดับขั้นตอนตามกฎระเบียบ นอกจากจะมีการกำหนดเขตหรือสถานที่ตั้งในทางด้านกฎระเบียบแล้ว คณะสงฆ์ยังต้องคำนึงถึงเขตในการกระทำสังฆกรรมของตนเองด้วย จึงได้มีระเบียบวินัยของสงฆ์เป็นหลักในการกำหนดเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือ ถือตามเขตที่บ้านเมืองวางไว้แล้วหรือตามความเหมาะสมกับสภาพของธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเรียกว่า อพัทธสีมา และเขตที่พระสงฆ์ประชุมกันมีมติตกลงกำหนดไว้เรียกว่า พัทธสีมา เมื่อดำเนินการกำหนดเขตสีมาแล้ว พระสงฆ์จะประชุมกันกำหนดเขตด้วยการฝังลูกนิมิต (สิ่งที่ใช้เป็นเครื่องหมายกำหนดเขต) และประกาศความตกลงไว้เป็นหลักฐาน ซึ่งเรียกว่า การฝังลูกนิมิตผูกสีมา (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2525) การมีพัทธสีมาด้วยการฝังลูกนิมิตผูกสีมาจึงมีความหมายสำคัญ เป็นการทำให้พระสงฆ์มีสถานที่ประกอบสังฆกรรม ดำเนินกิจการพระศาสนาได้โดยถูกต้องทั้งตามพระวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง วัดจึงมีฐานะอันสมบูรณ์และเป็นเครื่องแสดงว่าคณะสงฆ์และพระศาสนาได้ประดิษฐาน ณ ที่นั้นอย่างเป็นหลักฐานมั่นคงแล้ว

ดังนั้นการสร้างวัดในประเทศไทยนอกจากจะต้องคำนึงถึงกฎหมาย และระเบียบที่มีกำหนดไว้แล้วยังต้องคำนึงถึงพระวินัยของสงฆ์อีกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้วัดที่สร้างขึ้นมานั้นมีสถานที่ประกอบสังฆกรรมอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งจะรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกแห่งพระสงฆ์เพื่อทำหน้าที่สืบพระพุทธศาสนาต่อไป ตลอดจนดำเนินกิจกรรมพระศาสนาอย่างอื่นๆ ได้โดยครบถ้วน

หลักธรรมกับการบริหาร

การทำงานทางด้านการบริหารจัดการเป็นเรื่องยุ่งยาก เพราะเป็นการทำงานกับคนส่วนใหญ่ในองค์กรหลักของพุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการบริหารจัดการ พุทธศาสนากับคนไทยมีความผูกพันกันมานานไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย และเจริญมั่นคงในประเทศไทยยิ่งกว่าที่ไหนในโลก ฉะนั้นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาจึงเป็นที่มาของขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ทัศนคติในด้านความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ของคนไทยจะมีหลัก

พระพุทธศาสนามาเกี่ยวข้อง ซึ่งหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จะมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของคนไทยมากและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ โดยยึดแนวทางการปฏิบัติที่เรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งในทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องทั้งกาย วาจา ใจ สมาธิหรือว่าปัญญาสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการธุรกิจได้

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเปรียบเสมือนใบไม้ในป่าใหญ่ หยิบใบไม้มากำมือเดียวก็เพียงพอแล้วสำหรับใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต หลักในการพิจารณาเลือกคำสอนพุทธศาสนามาใช้ในการบริหารจัดการนั้นต้องเลือกมาให้เหมาะกับวิถีชีวิต และองค์กร โดยหลักๆ เกี่ยวกับการปกครองเกี่ยวกับการบริหารองค์กรต่างๆ จะต้องใช้หลักธรรมที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 คือ เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน ประสานใจทุกคนที่อยู่ในองค์กรเดียวกันให้อยู่อย่างมีความสุข สามัคคี ซึ่งประกอบไปด้วย

1. การให้ทาน คือ การอนุเคราะห์หรือสงเคราะห์ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามถาหรณารูปในโอกาสต่างๆ เช่น งานบุญกุศล งานอัคริร้าย หรือหลายๆ อย่าง

2. ปิยวาจา คือ การกล่าวด้วยคำที่เป็นที่รัก มีประโยชน์ ถูกต้องดีงาม และก็จริงใจต่อผู้ร่วมงาน

3. อตถจริยา คือ ความประพฤติที่เป็นประโยชน์กับคนอื่น เช่นว่าเราช่วยเหลือกิจการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมทั่วไป แนะนำแก้ไขปัญหิต่างๆ และชักชวนให้คนอื่นสนใจธรรมะให้ประพฤติ

4. สมานัตตา คือ ความเป็นผู้มีตนเสมอ วางตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติต่อคนอื่นอย่างเสมอภาค วางตัวให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ เข้ากับคนอื่นให้ได้ ไม่เอาเปรียบคนอย่างทีกล่าวมาทั้งหมดเรียกว่า สังคหวัตถุ 4

ดังนั้นลักษณะของวัดที่ดั้นนั่มย่อมประกอบด้วยองค์ประกอบหลายอย่างเช่นลักษณะของสถานที่จะต้องเหมาะสมเป็นลักษณะของวัด เพราะคุณสมบัติที่เหมาะสมในด้านต่างๆ เพียงพอที่จะใช้เป็นปฏิบัติหน้าที่ของพระได้เป็นอย่างดี พุทธศาสนิกชนในสมัยก่อนจึงนิยมนถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เนื่องจากได้เล็งเห็นถึงความเหมาะสมและประโยชน์ที่พุทธศาสนิกชนรวมทั้งพระสงฆ์จะพึงได้นั้นเองดังที่กล่าวมานี้พระสงฆ์ในสมัยก่อนมีเพียงสถานที่ที่สงบรรมรื้นก็สามารถที่จะปฏิบัติกิจต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีแต่เมื่อมองถึงปัจจุบันแล้วนั้นนอกจากสถานที่แล้ว หลักธรรมที่ใช้ในการบริหารงานของวัดจะต้องมีการจัดในรูปแบบการผสมผสานได้เป็นอย่างดีการบริหารจัดการภายในวัดก็นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากอีกประการหนึ่งเพราะวัดในปัจจุบันวัดมีองค์ประกอบต่างๆ ที่มากขึ้นจำเป็นที่จะต้องมืบทบญญูติหรือกฎระเบียบ เพื่อให้วัดเป็นไปด้วยความเรียบร้อยวัดจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำเอาระบบการบริหารงานในระบบของทางราชการมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการทำงานของวัด เพื่อให้วัดมีความเป็นแบบแผน ง่ายต่อการศึศึกษา ค้นคว้า และตรวจสอบและถือเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป

เอกสารอ้างอิง (References)

- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. (2540). *วิทยาการการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ*. กรุงเทพฯ: ม.ธรรมศาสตร์.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2523). *องค์การและการบริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นารถ โพธิประสาท. (2513). *สถาปัตยกรรมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เนตรนภิส นาควัชรและคณะ. (2525). *วัดในกรุงเทพฯ: การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พนม พงษ์ไพบูลย์. (2538). *จารึกไว้ในพระศาสนา จารึกไว้ในการศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2525). *วินัยมุข เล่ม 3*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.